

LANTOSNÉ RÉTI MÁRIA

Krudy Szindbád-novelláinak szürrealista világa

Krudy századeleji irodalmunk jellegzetes, sokszínű alakja, nem tartozik egyetlen irodalmi csoporthoz sem, független alkotó, de nem magányos.

Krudy írásaiban számomra legmegkapóbb irói stilusa és az a világ, amelyet ezzel megteremt; amelyről rögtön ráismer mindenki, aki már egyszer bepillantott a Krudy-teremtette világba. Ezt a világot Krudy gazdag nyelve, artisztikus kifejezésmódja és varázsos hangneme teremti meg, amit már sokszor hasonlítottak a gordonka melegbarna hangjához.¹

1905-10 körül tűnnek fel Krudy írásaiban az önéletrajzi elemek és a középkori hangulatot idéző podolini környezet képei; annak a motívumrendszernek alkotóelemei, mely teljes gazdagságában majd Szindbád körül bontakozik ki. Itt érződik először az a hangulat, mely a táj és a történelem hangulatainak egységbe olvadásából születik, és itt találkozunk először időkezelésének későbbi jellegzetességével az idő megállításaival. A "készülődés" végső mozzanataként a kialakult álomvilágban megjelenik Krudy igazi hőse: Szindbád, a Hajós.

Krudy ráérezett a XX. sz-i regény ujonnan felmerülő problémáira, a megjelenítésmód és a valóságérzékelés módjának megváltoztatására. A XIX. sz-i regény válságát minden epikus megérezte itt-hon és külföldön egyaránt, Krudy szervesen kapcsolódott bele ebbe a folyamatba.²

Krudy álomtájai

A XX. sz-i regény térproblémáját Krudy álomtájainak megalkotásával egyedülálló módon érzékelteti. Ezek a tájak teremti meg a sajátos "krudys" álomvilágot³: finom pasztellszínekkel festett, varázsos hangulatu városkák ezek, állandóság és mozdulatlanság uralkodik bennük. Krudy sohasem határozza meg egészen pontosan, hogy a Hajós hová utazik. A Szindbád helyszíneiről Podolinon, néhány felvidéki városon és a Kárpátokon kívül közelebbit nemigen tudunk meg. Bárhol játszódhat; "valahol egy kisvárosban" írja többször is. A Hidon c. novelláját így kezdi:

Szindbádnak eszébe jutott egy kisváros - a városok neveit azonban sohasem tudjuk meg.

"A városka (amelyben Szindbád egykor katonáskodott) mintha mit sem változott volna." "... a toronyórák is megállottak itt. Valami olyan időt mutattak az órák, amilyen talán soha sincs. A kapuk, amelyek többnyire a falba vésettek, az ajtók, amelyek halkán és csöndesen nyílnak sötétes folyosókra: bezárva. A sárkányfejű esőcsatornák felmondták a szolgálatot, az esővíz másfelé csurog alá az ereszekről és a kis boltok előtt ugyanazon fakó ostornyelet rázogattja a szél."

Szindbád visszatértekor olyan a kisváros, mintha semmi sem változott volna, mióta elment: a táj változatlansága sugallja azt a mozdulatlanságot amit úgy neveznek: megállított idő. Krudy tájábrázolásai magukba foglalják az időábrázolást is: az idő érzékeltetését a táj bemutatása által éri el. Krudy előtt ez ismeretlen a magyar epikában. Szindbád tájain nem változik semmi, "álomba merült", ez adja az álló idő érzetét. Csodálatos módon csak a táj az, ami változatlan; a benne élő emberek, a nők öregednek. A táj mozdulatlanságában az idő merevedik örök-kévalóvá, ugyanakkor az emberek változásával egy másik idősik mozgása érzékelhető, ami a táj idősikja alatt huzódik; arcok és sorsok vissza-visszatérnek, Szindbád ugyanazt az arcot egy másik életben pillantja meg. Ebben is érzékelhető egy örök körforgás jelleg.

A Szindbád tehát két idősikon fut: mozgás és mozdulatlanság, változás és állandóság, egymásra rétegződő síkjain. A két sík Szindbád figurájában egységesül aki ebben a jelenben érzi át a múltját; egyszerre él a jelenben és a múltban.

Krudy stílusának összetevői

Krudy egyik legnagyobb varázsa stílusában rejlik. Ez a stílus vonja bűvös ködbe a Szindbád mesebeli tájait, ez teremti meg azt a fennkölt és mégis meghitt misztikus és természetes légkört, álomhangulatot, ami legtöbb novelláját uralja. Édesen

ömlő gordonkahang mesél ebben a bűbájos világban: olyan ez az írói hang, mint Szindbádé, aki suttogva, mélyen bugva, halkan duruzsol a nők fülébe.

A "krud's" világ folyton változó hangulatiságának és az ábrázolás könnyedségének révén nevezhetjük az író stílusát impresszionistának.⁵ Főképpen a színek érzékletes gazdagsága és a hanghatások teremtette pillanatnyi benyomások adják e rokonságot; mégis a továbbiakban e vonások elemzése mellett a Krudy-stílus szürrealista jegyeinek felfejtésével próbálom bizonyítani, hogy a Szindbád-novellák megjelenítési módja közelebb áll a szürrealizmushoz, mint az impresszionizmushoz.

Az impresszionizmust hasonló szemléletváltozás hozta létre a két társművészetben, az irodalomban és a festészetben, közös vonásokat találunk alkotó módszerükben. A XX. sz-i regény a cselekményt elvetette és helyébe másfajta tartalmakat telített. A nagy felfedezés - az időelem önállósulásával -, hogy tartalom lehet egy állapot sőt egy hangulat is. Egyenes párhuzam vonható a képzőművészetrel, mely ugyancsak száműzte a képről leolvasható "történetet" és egyedüli tárgyául a látványt emelte, a pillanatnyi benyomásokat, az impressziót és a hangulatot.⁶

Krudy ebben az értelemben impresszionista: a Szindbádban a hangulat, az álomszerűség a főszereplő.⁷ A Krudy-stílus tagadhatatlan impresszionista vonásai közül első helyen áll a vizualitás uralma: az apró képek, részletmegfigyelések halmazából összeálló világ, s e világ hangulata. Impresszionista alkotásmódja az apró részletek megragadása. A képszerűség és stilizálás legeleveníebb eszköze a hasonlatrendszer⁸, azonban Krudy hasonlatrendszerében az impresszionizmuson kívül szecessziós vonások is találhatók.⁹ A stilizálás sajátos, csak Krudyra jellemző módja a dimenziótágítás.¹⁰ Ez hasonlatrendszerén belül alkalmazott, különleges egyedi eljárása. A képi elem - rendszerint a hasonló - önállósul, elszakad hasonlítottjától, térben és időben kiterjed. Egy rövid hasonlatból így valóságos képsorozat bomlik ki, egy egész asszociációsor indul el. Leginkább ez utóbbi jellegzetessége alapján tekinthető Krudy stílusa szecessziósnak.¹¹

Egyik leggyönyörűbb ilyen hasonlatát Zöld fátyol c. novellájában olvashatjuk. Így ír az alkonyati homályba burkolózó Mátyás templomról:

"Az oltárok lépcsőjét püspökök bársonytopánja érintette, és mily szívzsibbasztó gondolat, hogy e helyen a férfiakról és a nőkről igazi imádság bontakozik ki, és mint láthatatlan sóhajlepkék elfődték már gombostühegynyire e boltozatokat oszlopokat; éjjelente az örökmécs lángjánál tán megelevenednek az imádságlepkék, és furcsa színes levegőként lengenek, szálldosnak a magasból a földre, mint valamely különös hőésés, amelyet csillogó színekkel világít a mécses. A rokon imádságok tán összetalálkoznak, a testvérek imádságai összeölelkeznek, a két szerelmesek sóhajtásai egymás mellé telepednek, hogy korán reggel, mikor a napsugarak leereszkednek a földre, elsőnek szállhassanak föl a magasba ... A karzat magasságában, komoran félrevonulva a horgascsrű madarak, amelyek ezüst- és aranypénnel megszerzése végett indulnak el a hajnali utra, az ég felé. Tehát itt eskette meg Mitrát, hogy örökké szeretni fogja, soha el nem hagyja."¹²

A szecesszió a hajlékony, lágyan ívelő vonalvezetést kedvelte, diszítésében a növényi ornamensek jellemzők. Szeszélyesen kanyargó indák, virágszárak elindulnak és kacskaringózva az egész felületet betöltik nyüzsgő hullámvázukkal.¹³ Így csapong a képzelet Krudy világában is: megszületeik egy hasonlat, abból egy újabb hasonlat nő ki, elindul egy egész asszociációsor, a képek szabadon burjánzanak, egymásból bomlanak ki, kiterjednek és mint egy tarka himzés, úgy szövik át a világot egy mesebeli világgá.¹⁴

Az impresszionizmus és a szecesszió rétegeket képeznek Krudy stílusrendszerében. Krudy csak alkotói eszközeiben - a formában - impresszionista: stílusa valóban tobzódik a színekben: csillogó szivárványos képzuhatagban egymásba olvadva ezernyi árnyalattal kavarnak a színek. A képekben gazdag stílus azonban nem azt mutatja, hogy valóságérzékelési módja is impresszionista lenne. A stíluselemek önmagukban impresszionisták de nem ezek mennyisége, tömege teszi impresszionistává a művet.¹⁵ Az

impresszionista és szecessziós elemek fölött egy másik szféra huzódik, Krudy világának sokszinű stiluselemei egy másfajta világkép alapján állnak rendszerbe, s a megjelenített világ másfajta törvényeknek engedelmeskedik. Krudy "teremtett világa" valójában szürrealista. Ez nem stileklekticizmus, hiszen használhat az író impresszionisztikus eszközöket, szin- és hanghatásokat, egy alapjában véve naturalisztikus leírásban is, az eredmény mégis egy szürreális világ. Krudynál a szürrealizmus nem egyfajta stiláris ábrázolásmódot jelent, hanem magát a világlátást, nem a stilusa szürrealista hanem a világ amit teremt - úgy is mondhatnók: maga a mű - egész szürrealista. Ezzel eljutottunk egy fontos fogalmi problémához; hogy ti. a szürrealizmus nem is nevezhető szorosán véve stilusnak, ill. több annál mint amit a stilus fogalma takar. A szürrealizmus inkább sajátos valóságlátás.¹⁶ Krudynál is ez figyelhető meg: a Szindbád-novellákban maga a téma és a feldolgozásmód szürreális. Stilusában keverednek az impresszionista és szecessziós elemek de amit ábrázol, az már egy szürreális, azaz "valóságon tuli" világ. Ez maga a "krudys álomvilág".

A szürrealisták nagy jelentőséget tulajdonítanak - Freudhoz hasonlóan - az álomnak. Breton az álmot magát többé-kevésbé azonosította a költészettel.¹⁷ A költő világa nem azonos azzal, amiben a hétköznapi ember él, sőt tagadja ezt a valóságot.¹⁸ A tapintható - kézzelfogható dolgokon tuli valóságréteget, azaz a valóság mélyebb értelmét próbálja kutatni, ezért teremt egy "szürreális világot". Látszatra nem valóság, mégis e teremtett világ a dolgok lényegi értelmére kérdez rá; igazabb, tisztább értékekkel telibb világot mutat fel.

A szürrealizmus kulcsfogalmai az álom és az örület. Az álom révén az Én behatolhat önmaga mélységeibe, ahol olyan rejtett tárgyak tárulnak fel előtte, ahová az ébrenlét állapotában sohasem juthatott volna el.¹⁹ Az álom az ébrenlétben ránk kényszerített szabályozók és ellentmondó igazságok rendje, a József Attila által "vasvilág"-nak nevezett rend alól oldoz el és tesz szabaddá; a praktikus valóságon tuli rétegekbe világít be. A szür-

realisták szerint az álom a valóság megismerésének eszköze, akárcsak a gondolkodás. Az örület az álomhoz hasonló; itt a képzelet tölt be uralkodó szerepet: a képzelet és valóság szintézise valósul meg, a külső világ képei egy belső kényszerképzet szerint rendeződnek.²⁰

Mindezeket figyelembe véve az impresszionista és szecessziós elemek felfejtése után most a Szindbád-novellák szürrealista belvilágát próbálom bemutatni. Elemzésemmel azt szeretném bizonyítani, hogyan változott Krudy ábrázolásmódja, stílusa a korai novelláktól a Purgatóriumig, a kezdetben feltűnő szürrealista jegyek miként sokasodtak, kerültek tulsulyba, hogyan minősült át, változott meg fokozatosan az író világlátása s alakult át stílusa. Az impresszionista és szecessziós elemek beolvadtak egy sajátos lebegő formaszintézisbe, egy szürreális világképbe.

Szürrealista vonások a korai Szindbád-novellákban

Szürrealista elemeket már a korai Szindbád-novellákban is találunk. A tánciskolában álló létra ez a különös motívum, mint egyáltalán nem a helyhez illő tárgy. Ezt többször is említi Krudy; legelőször közlésszinten, azután Szindbád gondolataiban: "meglehet a világ kezdete óta azon a helyen állott a létra" - itt már egyfajta szürreális fokozásnak lehetünk tanúi; aztán mint a párok lejtének a szétvetett lábu tűzoltólétra körül, és végül a fokozás tetőpontján egy nyomasztóvá váló kép: "A kis diákok egyre-másra bukácsoltak az ellenséges létra körül, míg a falak mellett a szülők morogva dugták össze fejüket."²¹ Végül megtudjuk a létra szerepét: csiklandós erotikus játék eszköze, a lányok a táncest végén megmásszák a létrát az alatt bámészkodó férfitársaság örömére.

A második utról szóló novellában Szindbádot az "álomtalan álomból" titokzatos hang ébreszti fel: " - Szindbád, Szindbád! - mondta a Hang egy éjszakán. - Voltál-e már azon a helyen, ahol a temető a hegyoldalban van és a temetőben valaki fekszik,

akinek azt ígérted, hogy sohasem hagyod el?"

Szintén éjjel utazik a kisvárosba, Irma emléke után - aki öngyilkos lett, miután Szindbád elhagyta. - Itt is szürrealista megszemélyesítéssel találkozunk:

"Midőn az ut fordulójánál hátranézett, még látta a messzi vasuti sinek mentén a váltó-lámpás zöld szemét utána tekinteni, mintha a nagy fekete éjszakában csupán ez az egy szem volna csak arra kíváncsi, hogy mit is akarhat Szindbád a városkában ... A torony, mint egy nagy barna idegen katona nézett szembe Szindbáddal ... "22

A Női arckép a kisvárosban (Harmadik ut) illetve a Hidon (ötödik ut) c. novella tájai jelenítik meg legtisztábban azt a sajátos álomvilágot és álomhangulatot, amit szürreálisnak érzünk.

Az első novellák tájbrázolásai még inkább tekinthetők impresszionisztikusaknak könnyed, friss színkezelésük miatt.²³ A táj hordozza a hangulatot, a Szindbádban magának a figurának jellegzetességei egybeforrnak a tájéval, a tájból sejtjük az időviszonyokat, és maga a táj az a végtelen álomkép amelyben leperregnek Szindbád előtt ifjukorának emlékképei. De már itt a korai novellákban is kimutathatók a szürrealista jellegzetességek: az impresszionista módon elővarázsolt városkákat álomszerű hangulat lengi át, ez az álomjelenség valójában szürrealista. A Hidon c. novella egyik részletében már megismerkedtünk a táj sajátos színeivel. Nézzük meg közelebbről is ezeket a tájakat!

A tájbrázolás szürrealista elemei

Az első öt utazás alkalmával Szindbád ifjukora színhelyeit keresi föl. Az első novellában csengős lovak huzta szánon repül a kisváros felé, és utközben folyócskák s kis falvak foltjai tűnedeznek el mellette. Már itt van egy jókedvű, de igencsak meghökkentő írói megjegyzés:

"Egyik-másik öreg pisztráng tán még emlékezett is Szindbádra"
Mindig így utazik Szindbád: a szán vagy a vonat ugyanolyan tá-

jon viszi a városka felé; nagy barna hegyek, fás ligetek, elmaradozó falvak között és feltűnik a folyócska is mely kanyarogva kíséri utján". A Hidon c. novellában lusta ivű hid alatt vágtatnak a hullámok.

Aztán feltűnik messziről a kisváros, rendszerint a tornyot pillantja meg elsőnek Szindbád. Az első uton a pohos torony dereka "éppen olyan piros színű mint a régi bekecs" a főerdészur bekecse, amire még gyerekkorából emlékszik. A következő mondatban már továbbkigyózik az emlékezés fonala, Krudy építi, halmozza színes, kedves hasonlatait: "Piros a torony hasa mint a jezsuita generális köntöse", akit valahol az algimnázium kolostorában látott Szindbád a képen.

A második uton szintén a torony köszönti, de ez már nem olyan barátságos, rákvörös színű, pohos hasu toronyka, hanem "mint egy nagy barna idegen katona nézett szembe Szindbáddal". Szindbád éjjel érkezik, s a színek ennek megfelelően sötétek, tompák," a házikók fehér és fekete bárányokhoz hasonlítottak ... a folyócska titokzatosan surrant tova." A hanghatások a csöndes éjszaka apró neszeit varázsolják elénk: a folyócska surran, susog, a város" csöndesen szuszogott éjjél utáni álmában", a gyepp épp olyan neszfogó, mint husz évvel azelőtt. Gyakran utazik éjjel a városba; éjjel érkezik és sokszor éjjel is szökik el, lopva ahogy érkezett. Olyan, mint a libbenve megjelenő álomkép, mint a nők érkező és távozó emlékképei, álmodozásai. Talán már itt felfedezhető a későbbi kisértet-Szindbád alakja.

A kisvárosok ugyanugy fogadják, mint ahogy otthagyták őket. Egyre közelebb ér, a torony után kirajzolódnak a házak körvonalai is; "megláthatta a torony havas sisakján sétálgató fekete varjakat és csókákat. A keresztben balról egy vén fekete varju ült, mint hajdanában." Itt is az idő kimerevitését észlelhetjük: a valóságos leírás végére tett időhatározóval egycsapásra mesebelivé varázsolta az addig még reálisnak elfogadható tájat. Ahogy közeledik, egyre tisztábbak, kivehetőbbek a városka részletei: "látta a kéményeket és tűzfalakat, mint megannyi orgonasipokat." Ugyanaz a térkezelés minden városka bemutatásánál; távolról kö-

zeledünk, s egyre tisztul a kép, mint amikor a fényképezőgép lencsáját élesre állítjuk. Aztán egyszer csak ott vagyunk a városkában. Milyenek ezek a városok, ahová Szindbád utazik? Csöndes, középkori hangulatu városkák: az utcák kanyargósak, bolthajtások, lezárt zsaluk, "A piactéren a kerekese kut hóházikójában álldogál"; a régi templomban középkori várur sirja van, "talpig kőben, kőszakállal és kőpáncélban"; a templom köveit zöld moha borítja. (Női arckép a kisvárosban)

A korai novellák minden kisvárosa ilyen, midégyik ezt az ódon, középkori hangulatot árasztja. A városok egyformán ugyanazokból az elemekből épülnek fel: torony, folyócska az ives hiddal, templom, piactér, kanyargós utcácskák, bolthajtásos házak és régi fogadó, ahol Szindbád megszáll. Tulajdonképpen ez okozza azt a hatást, hogy a részletező ábrázolásmód ellenére ezeket a kisvárosokat kulisszaszerűnek érezhetjük; olyan az egész kép, mint egy díszlet, amit egy ráboruló halvány függöny mögött derengő látomásként látunk. Ez a tájábrázolás részleteiben pontos, valóságos, ám az összkép mégis álomszerű: a festészetben talán az un. északi reneszánsz mestereinek tájképeivel rokonítható.²⁴ Jan van Eyck festett ilyeneket alakjai mögé. A Rollin kancellár madonnája c. képen a nyitott ablakon át hegyoldalra épült kis középkori városra nyílik a kilátás. A hajszálvékony ecset egyenként festette meg a város házait, a piros tetők tengerét melyből magasan az égbe tört a gótikus templom tornya, még vázrendszerének támvéi is kivehetők, az egymás mellé zsufoltan sorakozó házak között érként kanyarognak a girbe-gurba utcácskák, a piactéren apró szekerek gurulnak és pirinyó emberkék sokasága nyüzsög. A városkát átszeli a folyó kék szalagja, a folyó fölött sokivű hid áll, a távoli hegyek körvonalait halovány kékké puhítja az ezüstös pára. S közvetlenül előttünk két díszes reneszánsz öltözetű ur hajlik ki egy korláton gyönyörködve a tájban, mellettünk a korlát mellvédjén pedig egy pompás pávamadár sétál. Jan van Eyck is aprólékosan megfesti a részleteket, még a levegőperspektíva törvényeit is tiszteletben tartja de tája egészében mégsem reális tájkép²⁵, inkább meseszerű, az a bűbáj és varázsos álomlengi át ami Krudy tájait is földöntuli, ezüstös ködbe vonja.

Ime, egy alapjában véve naturalisztikusan valóságű stilussal hogyan lehet olyan csodás látványt létrehozni ami már nem valószínű, hanem a földinek "égi mása".

Krudy sajátos álomvilága, csusztatott idői eleve kizárják a realitást. A tájábrázolásban bennefoglalt két idősik - a mozdulatlan tájé és az öregedő embereké: az állandóság és változás egymásra rétegződő síkjai - Szindbád alakjában egységesül, akiben Krudy teljesen szétfeszíti a reális időkereteket. Szindbád a Mindenség megélésére, a mindent tudásra vágyik, a Teljességet megismerni kívánó ember, amihez egy emberélet kevés - ezért teszi alakját időtlenné Krudy. Három módon éri ezt el: változtatja életkorát (azaz különböző életkoraiban megtett utjait rakja egymás mellé); az időbe mosódottságot irreális életkorokkal érzékelteti; Szindbád egyszer százhusz éves, másszor hatszázegynéhány, és végül a halálon tulisággal, ahogy fagyöngy majd kísértet alakban folytatja a létet. Az irracionális síkjára, egy álomszerű világba emeli ez az alakot, abba a mesevilágba, ahonnan ihletése származik. Szindbád maga teremti meg önmaga köré azt a környezetet, amiben él; álomszerűsége vonja körülötte varázsos ködbe a világot: a fogalomná vált figura csak egy ilyen transzcendens világban létezhet. Ő maga "szellemíti" át azt maga körül, ezért álomszerűek a tájak, amelyekben a Hajós bolyong. A kárpáti kis fogadóban megszálltakor még a hőésnek is hangja van, "mintha csendesen aludna egy óriásasszony, és halkán, mélyen lélegzene álmában" (Szindbád titka). Ugyanígy telnek meg szellemmel a tárgyak is Szindbád közelében: az ajtókilincs, a lábzsámoly, a kávédaráló. Szindbád maga "transzcendentálja" az enteriőröket ahová belép. Amikor meglátogatja a ködmönös nőt: "egy rézkilincs az ajtón csaknem elnevette magát, amikor Szindbád ráhelyezte a kezét ... Az ajtón túl a kis négylábu zsámoly csaknem farkcsóválva jött Szindbád elé, mint egy eb, amely megismeri rég látott gazdáját." A tárgyak ilyen megszemélyesítése szurrealistává teszi a képet. "Szindbád nevetni kezdett olyan hangosan, hogy vele nevettek a különböző arcképek is a polconkon ...". (A ködmönös nő). Szindbád körül nincs élesen kirajzolt tér, sőt maga az alak mossa el az őt körülvevő tereket. Pedig

Krudy stilusa részletező, csak éppen oly módon, hogy a részletek felvillannak mint a mozgófilm egymás mellé vágott kockái, de együtt, egymás viszonylatában nem e való világ tükröződik úgy, amilyen; hanem mint egy vitzükörben látjuk a világot megfordított értékekkel.

A "fantasztikus" és a "csodálatos"

Krudy világa azonban nem csak ettől a valóságon tuliságtól szürrealista. A Krudy-világot nem csak az álomszerűség teszi azzá, hanem a fantasztikus és csodálatos elemek²⁶ bizarr keveredése a realitásokkal. Ez a világ babonákkal terhes szürrealista világ: meghökkentő megszemélyesítések, nyomasztó hasonlatok, képek a jellegzetességei. Némely hasonlata vagy megszemélyesítése azért is megdöbbenő, mert a szövegkörnyezet reális. Azaz: Krudy egy reálisan leírt helyzetben, tájképbe hirtelen belevisz egy valószínűtlen elemet, máskor reálisan indítja a leírást és a végén egy meghökkentő fordulattal zárja. Ezt ugyancsak a Krudy-próza szürrealista jellegzetességének tarthatjuk: hiszen a szürrealizmusnak alapvető fogalmai a csodálatos és fantasztikus mint esztétikai minőséghordozók²⁷. A szürrealista prózában gyakran bukkanunk ilyen megoldásokra és Krudynál is szép számmal akadnak ilyenek.

Ilyen az első utazás már idézett kedves megszemélyesítése: a befagyott Poprád jégkékein kipillantó öreg halak közül "egyik-másik öreg pisztráng tán emlékezett is Szinbádra"²⁸. A reálisan induló tájképben hirtelen feltűnő meghökkentő, fantasztikus fordulatra a Hidon c. novellában két érdekes példát is találunk: "A sáros ut a régi hid felé kanyarodik, és a hidon csöndesen gurul egy szamaraskordé. Nagyfülü kis szürke csacsi vékony láb-száraival serényen bandukol a kordé előtt és piros szalag van a nyakában"²⁹.

Az ilyen népi fordulat azután az egész tájat átváltoztatja valószínűtlen látomássá. Ugyancsak ebben a novellában találunk egy szürrealista megszemélyesítést. A hangulatos A. Marchali cukrász-

dában vagyunk:

"... a függöny mögül óvatos hosszukás lépésekkel jön elő egy nagy szürke macska, amely miután körülsétálta a biliárdasztalt, elfoglalta helyét urnője lábánál és bajuszát megpödörte"³⁰.

Ezek a megszemélyesítések annál is hatásosabbak, mert előttük-utánuk az élet zökkenőmentesen folyik tovább, úgy tűnik, hogy magától értetődően illenek, sőt idetartoznak ebbe a világba. Szinte csak odaveti az író, mint bármelyik közönséges valós képet.

Ez a jellegzetes szürrealista képalkotás sajátja. Az álomkultusz hozta létre a "valóságon tuli" álomvilág, a "fantasztikus" és "csodálatos" megteremtésének eszközét, az automatikus írást, ami szintén a szürrealisták találmánya. Az önműködő írás azonban mégsem vált gyümölcsöző alkotásmóddá, elevenen hatott viszont legfőbb eredménye: a szürrealista kép³¹. A legtöbb szürrealista alkotás nem is egyéb, mint a képek ugyyszólván megszakítatlan láncolata.

Az álomban elvesztjük a való világgal való józan kapcsolatunkat. Krudy elemeire bontja a valóság-egységeket, s a belső összefüggéseire szétszedett sors és világ újfajta módon szervesül ismét egésszé³². De ez az ujjászületés már a révület alkotásában teremődik ujjá: az éberség és álom, a mámor és józanság határán látjuk félálomban a derengő világot. Ahogy egyik művének címe mondja "Az élet álom." Ismerős ez az életérzés már Calderon óta, s a magyar századvégen általánossá vált. Szerves, összefüggő ez a teremtett világ, jóllehet nem a hétköznapi józan logika szerint érthető, hanem inkább érzéseink, benyomásaink által³³. A jel és jelrendszer, amely szerint ez a világ építkezik, öntörvényű: belső autonóm szabályai irányítják, amelyek a hideg-józan boncolás számára nem hozzáférhetők; amint az álom ködös félhomályból az értelem és ész napvilágára ráncigáljuk őket, szertefoszlanak, szétmállanak, mint az álomképek az ébredés pillanatában. Az emberi sziv titkos nyelvére fordított világ ez, csak az érzés és ösztön tud eligazítani benne. Ez a világ a csönd és

és hallgatás birodalma, apró életneszenekkel telített.

A szürrealisták szerint le kell szállnunk a lélek mélységeibe, hogy végre teljes valóságában szembesülhessünk az igazi, a tényleges világgal, melynek törvényeit a költészetben tárja fel a művész³⁴. Krudy is eloldozódik a hétköznapi élet kötöttségeitől, felszíni kapcsolataitól és álmaiba merül. Szindbád alakjában maga Krudy álmodik egy elmúlt világot. A Krudy-kutatók többsége megegyezik abban, hogy a Szindbád-figura voltaképpen alteregó, az író személyiségét hordozó alakmás³⁵. Bizonyítja ezt a szeretet is, ahogy Krudy viseltetett hőse iránt: hosszú éveken át szőtte Szindbád kalandos meséit, a Szindbád-történetek végigkísérik egész pályáját. A Szindbád-alak alteregója mögött Krudy az, aki a megismerés köreit járja: hőse a változó világban egyetememes tudásra törekszik. Ez emeli szimbólummá a Hajós alakját, aki téren és időn felül áll. Ezért él tovább halála után is a tulvilági létben, alakjában maga Krudy nézi magát, közli benyomásait - belülről kivetítve. S ezek a benyomások, érzések egyre keserűbbek: ezért szükségszerű, hogy a kezdeti ezüstködös álmok képek nyomasztó kísértetvilággá sötétüljenek.

Kisértetlét

Az első novellák álmovilága után kísértetvilágba helyezi hőseit Krudy.³⁶ Szindbád egy sajátos reinkarnáció folytán előbb fagyöngy lesz egy apáca rózsafüzérében, azután kísértetalakban él tovább. Az álmovilágból - melyben a valóság felbomlott - törvényszerűen jutunk a kísértetvilágba, s ez teljesen azonos a szürrealisták témaválasztásával³⁷.

A kísértetvilágban a halottakat ugyanúgy csak saját törvényeik kötik, mint az álmovilágban az álmoképeket. A kísértetnovellákban bomlik ki teljesen Krudy szürrealizmusa.³⁸ A képek és motívumok hátborzongató, máskor humoros, néha pedig visszataszító módon kapcsolnak össze dolgokat. Az első kísértetnovellában (Az éji látogató) pl. ilyen megállapítást tesz magáról Szindbád:

"Sajnálattal tapasztalta, hogy a szalonruha, amelyet a temetési ünnepély alkalmából gondos kezek rávontak, már divatjátmulta".

A humoros megállapítás után ugyanebben a novellában már igazi szürrealista világba lépünk:

"néha unalomból szóbaállhatott megholt rokonaival, akik jobbra és balra pihentek a kriptában. Különösen egy szuette nagybácsi forgolódott néha nyugtalankodva, négy felesége volt, míg élt, ezen kívül két-három szeretőt tartott egyszerre és mégis visszakiváncozott a világra:

"-Vajon mit csinál most Helénka - kérdezgette a pókoktól".

Bánatiné, a tévedt nő c. novellájában ugyancsak szürrealis részletek vannak:

"Szindbád megállította halottaskocsiját és miután a koporsó fedelét rázárta az utszéli madárijesztőre, akit ócska szalmakalapban és szárnyas zöld kabátban eddig a bakra ültetett, gyorsan átbujt a kulcslyukon és anedves réten gomolygó köd alakjában rátelepedett az ablakra, elpattantott egy rozsdás hurt a zongorában." Vagy itt van pl. az Éjjeli vendégség c. novella képe:

"A faluban tizenkettőt ütött az óra, az öreg gróf sétálni indult a templom falából, a régi képek a falon, a varkocsos ösök, széles nagyasszonyok, keskeny száju kezükben fehér kendőt tartó nők megmozdultak, kíváncsian előre hajoltak."

A kísértet-novellákban történik meg az átváltozás: az, hogy maga a mű, anyagában válik szürrealistává. Itt teljesedik ki az a folyamat, amit a kezdetektől követhetünk nyomon: a fel-felbukkanó meghökkentő, csodás elemek sűrűsödnek, végül egy ujjáteremtett világgá állnak össze, a műben uralkodóvá válik a fantasztikum. Ebben a folyamatban az impresszionizmustól és szecessziótól a szürrealis képeken át a teljesen szürrealista világig jut el az író: itt már nem csak egyes elemek, a mondatokban itt-ott felbukkanó hasonlatok, megszemélyesítések, képek szürrealisták, hanem az egész világ az: nyomasztó, sötét, hátborzongató hangulattal teli.

A "Hogyan lehet megszabadulni a kísértetektől?" c. novellában ta-

lálható egyik legragyogóbb képábrázolása. Szindbád álmaiban vizionál, izig-vérig szürrealista rémálom ez:

"Szindbád ez idő tájt akár mint tagadta: őszi ember volt, a valóság helyett álmában keresték fel a régi szeretői ... Némelyik hölgy az ágy szélére kuporodva boszorkány-nyomást is tudott gyakorolni a tehetetlen Szindbádra, egyenként huzogatta a férfi hajszálait, elzsibbasztotta a karjait, görcsöt kötött a lába inára, hogy ki ne ugorhasson az ágyból, tüzes patkót ütött a sarkára, megnövekedett, farkas-hosszu nyelvét dugta a torkába (amitől fuldoklani kell), az agyvelejébe paprikát hintett, a szemét lekötötte egy olyan vastagszáru kendővel, az orra felé rossz illatokat legyezett, fülébe sustorgó vizet öntött, és amikor így végképpen tehetetlenné tette: hollókarmokkal vájkálni kezdte a szívét. Mintha azt a szivdarabot keresné, amellyel őt valaha Szindbád szerette ..."

Az egyik - képanyagában legkiteljesedettebb - szürrealista novella a Sirontuli boldogság. Voltaképpen itt értelmeződik legtisztábban a szindbádi szerelem-fogalom; egyik legfontosabb megközelítési módja a szindbádi világnak. Az anyagában szürrealissá vált világ jelenik meg megszemélyesítés-fűzérben:

"a holdfényben hátát villogtatja a harcsa, a folyamban mint egy ezüstruhás középkori király és a nádasban egy öreg vadkacsa azt mondja a másoknak emberi nyelven, hogy az éjszaka ismét megölte magát valaki szerelem miatt."

"Hajósunk szája vizimalom módjára örölte a színes szavakat, hogy az aranyliszttel beszórja a nők lábanyomát."

A tökéletes szürreális képalkotásra példa a fenti részlet; távoli, megdöbbentő dolgok egymás mellé helyezése, váratlan képzetársítások: a száj és a vizimalom mint hasonlított és hasonló, és az aranylisztté őrlődő színes szavak képzelete okozza a rendkívüli képélményt. A csodálatosból azonban a lidérces fantasztikusba csap át, már-már groteszk megszemélyesítéssé:

"Csak menjetek - dörmögték a vén csontok a föld alatt és unottan nyujtóztak a koporsóban."

Vagy ez sem kevésbé megdöbbentő kép: az anya "tán rémulten ült fel most koporsójában", midőn a temetőben sirjánál tevékenykedő

lányát Szindbád - az anya egykori szerelme - megkönyékezi.

A szindbádi szerelem

A szerelem: alkalom és lehetőség arra, hogy egyetemes kapcsolatba lépjünk a valósággal. Krudynál ez kulcsfogalomnak tekinthető. Ebben is rokon a szürrealistákkal: a szürrealisták a szerelmet tekintik szűrőnek a világhoz való viszonyukban.

"a szerelem az egyetlen valami, amiért érdemes menni-menni, sirni-sirni, élni-élni."

"csak a szerelem marad meg ..."

"Az emlékeket sohasem nyelik el hullámok, a szél el nem ragadhatja ... az övé, egyedül az övé marad."

"Az öngyilkos asszony halkán megszólalt a sirból, mint az eső a falevelek közt:

- Menj haza és tedd azt, amit Szindbád tanácsol, mert neki igaza van."⁴⁰

A szindbádi szerelem letisztult fogalma az élet és az életről való tudás sajátos értelmezése. Nem véletlen, hogy Szindbád csak a halálon túl jut ennek a tudásnak a birtokába. Szindbád életében a nők játsszák a főszerepet: "Harminc esztendő volt és már tizenöt esztendő kora óta a nőknek és a nőkért élt." Szindbád "valamely természetfölötti, valamely csodálatos égi tüneményt vélt a nőkben, a szentek hűségét a vértanúk jószágát."⁴¹ Szindbád - mint időtlenné és egyetemessé, szimbolikussá vált alak - az élet teljességének ismeretét, az életről való egyetemes tudást keresi. E teljességnek megtestesülését hiszi a nőkben: az az ideál nő, akinek megismerése az Élet megismerését jelenti számára. A szindbádi szerelemfogalomban ugyancsak a szürrealizmus kulcsfogalma tükröződik, hiszen a szürrealisták számára is a valóságértelmezés a szerelemben és a szerelem által történik.⁴² Szindbád a szerelem aspektusából közelíti meg az életet, de számára a szerelem az élet megismerésének, a teljesség elérésének eszköze, nem pedig életének végcélja. A cél: az "egész" összeillesztése, a lét megértése és legteljesebb megélése; a szerelmi hódítás forma ehhez a megismeréshez, a tudás megszerzésének

mikéntje. A nőkben azonban nem találja meg tudásvágya kielégítését: a nők földi célokért szeretik Szinbádöt, Szinbád viszont "égi szerelemmel" szeret. Szinbádnál a széptevés már művészet és ennek erejével képes arra, hogy a teljes élet igényét ébressze fel a nőkben, de az igények kielégítésében nem vesz részt, éppen azért, mert nem tud leragadni a hétköznapi "földi" valóságba. Nem a "kispolgári" lét beteljesülését akarja, hanem önmaga teljes megvalósulását. A nők azonban otthonra, családra vágnak, azaz Szinbád szempontjából kisszerű, szűkös "csak földi" igényeik vannak a mindenséget kutató Szinbáddal ellentétben.

Szinbád utazásairól visszatérve ilyen kisszerű életet talál, átlagsorsokat, szürke hétköznapiságot: a kispolgári otthonok levegője csapja meg, mikor meglátogatja régi szerelmeit, akik másokkal - rendszerint öreg férjekkel - realizálták életük vágyait. Szinbád első utjain (a korai novellákban) követhető különösen ez a legtisztábban a Női arckép a kisvárosban c. novellából olvasható ki. Lenke próbálja elhitetni, milyen jól élnek az urával, míg Szinbád sorozatosan elő nem számlálja azokat a dolgokat amelyeket valaha szeretett. A látszatélet legcsattanósabb megnyilatkozása: "Igaz, hogy szép a nagyváros fénye, csillogása, pompája, de álmodozni, elmerengeni csak itt lehet a csöndes otthonban. A színházban szépen énekelnek, de nem alussza ki magát az ember másnapra."

Szinbád szerelme más mint a nőké: egyetemességre törekszik, szerelmével a Mindenséget akarja átfogni, szerelme a világhoz való viszonyának realizálódása.

"És mindenért hiába rajongott, amit életében elérni óhajtott. Nem vigasztalta a százhet nő, aki viszont szerette ... Hisz még százhetnél több volt azoknak a nőknek száma ..., akiket mind szeretni szeretett volna." ⁴³

Szinbád csak hasonló Don Juanhoz ⁴⁴; Krudy egészen más felismeréseket rejt alakjába a szerelemről és a halálról. Szinbád már tud valamit, amit Don Juan még nem tudott: azt, hogy az egy-egy nőhöz fűződő szerelem föltétlenül mulandó, tehát csak

mint egyetemes életérzés halhatatlan. Szindbád minden nőre vágyik, aki szép; az erkölcsi szempontot az esztétikaival cseréli föl. Szindbád a Mindenségbe tör, az élet nagy titkait kutatja egyetemes szerelme által. A nők "bűnét" épp abban látja, hogy nem emelkednek fel az ő teljesség-igényéhez; hűtlenek lesznek Szindbádhoz: férjhez mennek vagy új szeretőik lesznek, és mégis várják Szindbádot az egykori csodát.

"De Szindbád nem tért vissza, mert számon tartotta az elhagyott nőket, hogy kivel csalták meg távozása után. A fájdalom és a mindig keserűséggel jelentkező csalódás visszatartotta, hogy bármikor is meg tudta volna bocsátani a nők bebizonyított hűtlenségét."⁴⁵

Szindbád ideált kerget, ami nem létezik, így lesz megfáradt, elmagányosodott "alkonyi ember". Elhagyatottságánál, fáradtságánál, csak hiábavaló magányossága iszonyatosabb. Nem enyhíti ezt az egyedüllétet a rajongás, gyónás, szerelmi vallomás sem. Szindbádot áttörhetetlen magányából semmiféle szerelem nem váltja meg. A novellazáró cinikus nevetések és dörmögések saját életének kiüresedettsége előtt álló Szindbád tehetetlenségét jelzi. Az üresség felismerésén túl benne van az élet visszafordíthatatlanságának tudomásulvétele is. A világ olyan fordulására eszmél Szindbád, mely előtt csak tehetetlenül nevetve állhat. Mégis megadatik neki egy hely, ahol megpihenhet - s ez a Majmunka. Ő az, aki úgy szereti Szindbádot, ahogy szeretni kell. Majmunka nem saját életének idilli beteljesítését várja Szindbádtól, hanem önmagáért valóan szereti a férfit. Nem felejtje el, és nem csalja meg: ő képes arra a hűségre, amit Szindbád elvárna álmai szerelmétől. Majmunka az egyetlen nő, aki nem azért boldog, hogy Szindbád szereti, hanem azért, mert ő szerétheti Szindbádot, képes a teljes odaadásra, egyedül csak Szindbádnak és Szindbádért él.

"Meggyőződéssel és teljes hittel szerette Szindbádot mint a fátumot. Nem tudta nem szeretni még akkor se, amikor Szindbád évekre magára hagyta."⁴⁶ Majmunka nyugalma és erőssége az önmagán tulmutató, másra irányuló szeretetben van. Szeretete a "Te nem láttál engem, de én mindig láttalak" mondat biblikus felhangjával már a végső dolgokkal áll kapcsolatban. Majmunka

kulcsfigura, alakjában - hacsak pillanatra is - Szindbád meg-
ragadhatja az örökkévalóságot. A hűség, állandóság és a meg-
tartó erő szimbóluma, akárcsak Solveig.

A szindbádi szerelem értelmezéséhez, Szindbád szerepének és vi-
láglátásának megértéséhez még két novellát döntő fontosságúnak
érzek. A szindbádi világgépben mintha ez a két novella forduló-
pontot jelentene; a Szökés az életből és a Szökés a halálból c.
novellákra gondolok. A korábbi novellákban az álmvilágból a
kisértetvilágba való átlépést jelenítette meg az író, most pe-
dig az e világi "józan" léttudatból mintegy az örület világába
lép. Ez a két novella mutatja, mennyire nem érzi otthon magát
az életben. A Szökés az életből Bánatvárinéja sűrítetten vonja
magába azokat a hétköznapi, "földi" tulajdonságokat, amelyek a
nőkre ilyen vagy olyan formában általában jellemzők. Egyszerű,
rendes falusi életet kínál a férfinak, minden megrázkódtatástól
és nagy élménytől menteset. Ez az a kisszerűség, amitől Szind-
bád szárnyaló lényé irtózik, amivel szembeállítja magasztos
tisztá szerelmét. Fáni, aki őt szereti, varázsos, földöntuli
lélek. Szindbád természete szöges ellentéte a Bánatváriné által
ajánlott életnek, önként választja az esetlegeset, ha kell, a
tudott rosszat. A biztosított jóból elszökik, hogy felkeresse
Fánit. Fáni maga a megtestesült odaadás, Szindbád igazi testvér-
lelke, de több is mint Szindbád. Fáni valóban az égi szerelem,
a tökély és tisztaság, az önzetlenség megtestesülése. Szerelme
még Majmunkáénál is magasabbrendű: hiszen Majmunka önfeláldozó
a szerelemben, de mindezt Szindbádért teszi, számára Szindbád és
a világ egyet jelent, Fáni azonban nem csak önmagát áldozza fel
szenvedélyének, hanem szerelme tárgyát, Szindbádöt is; ő már
nem csupán "a férfit" szereti, hanem magáért a szerelemért sze-
ret, benne az érzés önállósult és abszoluttá vált. A szerelem
beteljesíti az életet és a szerelmen túl nem is számít a fizi-
kai élet, ez a szerelem önmagáért való, letisztult, kristályos.
Logikusan és érthetően következik ebből az elnyert tisztaságból
a földi kötelékek elszakítása, amelyek csak bemocskolnák, meg-
szüntetnék ezt a magasztos állapotot.

Szindbád azonban nem képes a szerelmi érzés ilyen ember feletti magaslatára jutni. Ő tulajdonképpen megismerni akar a szerelem által, számára tehát a szerelem eszköz és nem végcél. Ezért nem is azonosulhat Fánival, és visszakozik az öngyilkosság gondolatától, egyuttal azonban válságba jut: a szerelem abszolút lényegéhez emelkedés lehetetlenné teszi, hogy továbbra is a megismerés eszközének tekintse a szerelmet.⁴⁷ Gyanakodva fürkészi a nőt, hogy saját jóltudott férfibünén, a hazugságon rajtakapja; de hiába, a sors most nem igazolja őt, Fániban valóban megtalálta a tökélességet - de ezzel az ő gyarló - volta nem tud mit kezdeni. Az isteni magasságokat hiába ostromolja szerelmével, bevehetetlennek bizonyultak számára: a feladat meghaladja az erejét. Fánival nem tud meghalni, Bánatvárínéval nem tud élni, csak a maga öntörvényü, egyre befelé fordulóbb világában képes létezni. Szindbád eljut a végső létfázisig: az örületig.⁴⁸

A Purgatórium

Szindbád felbomlásának a Purgatóriumban vagyunk tanúi.⁴⁹ Valójában pokol ez, de jelképes, hogy a büneiért vezekel Szindbád, s egyszer majd feloldozást nyer. Az örület büntetés az életért, ugyanakkor mégis az élet végső kiteljesítése. Szétfeszülnek a józan lét korlátai. A mindvégig Szindbád sokszínű alteregó-jelmezében bujkáló Krudy itt nyíltan előlép; egyes szám első személyben, a legbensőbb személyes hangvétellel adja elő a történeteket, az analitikus próza eszközeivel. A végsőkig gyötört lélek számára csak egy hön áhitott vágy van már: a halál, aminek "szüzies illata van, mint egy új életnek, ami akkor kezdődik, amikor meghuzzák a toronyban a lélekharangot."⁵⁰ A halál, amely felold a nevetséges földi kicsinyességek alól, véget vet a hitetlezők csámpás támadásainak, azoknak a mérges lármáknak, amelyeket a pénzbeszedők, ügyvédek, ezek az inkasszálásra kiküldött emberek szoktak végezni, természetesen kiméretlenül, hogy eljárással gusztust csináljanak az adósnak a fizetéshez.⁵¹

Nem nehéz felismerni, hogy ezekből a sorokból a megfáradt Krudy személyes sorsa olvasható ki; megvetése és életundora, "Kellemes halálvágyat" érez, "mint aki egy zürzavaros világból, az ördöngösök orditásaiból, a tébolyodott pénz- és ember vérszomjasok közül: egy égő házból menekednék ki."⁵² Mégis vegyül ebbe a halálvágyba halálfélelem is, majd lassan újra visszatér az élethez való ragaszkodás érzése - a szerelem hozza vissza ezt az érzést, a szerelem, "amiért egyedül érdemes élni."

A Purgatórium ábrázolásmódja az eddigi novellákkal szemben tiszta és éles körvonalu, nyoma sincs az álomködnek, itt még a vízió is élesen kivehető. Részletező, analizáló lett Krudy stílusa, majdhogynem realista, pontos és találó a környezet rajza, pompások a karakterábrázolások (a két ápoló), és mindezt átveheti a beteg lélek emberfeletti küzdelme önmagával és az őt kinzó embertelen külvilággal: "Törvényszéki tárgyalást tartottak felettem az ápoló és ápolóné, miközben a hajamnál fogva végighuzogattak néhányszor a szanatóriumi szobán, majd a tárgyalás végén Pista bácsi kijelentette, hogy az ilyen gazember, aki az ápolóit nem hagyja aludni, nem érdemel egyebet, mint azt, hogy egy hosszú szeget verjenek a feje bubjába, a haja alá, ahonnan nem látszik ki a szeg feje."⁵³

Hová tűntek a bizarr képek és burjánzó hasonlatok, a meghökkenítő fordulatok, az elmosódó álom - és kísértetvilág, a meleg gordonkahang? Itt minden kilugozott, kemény, és mégis megmaradt szürrealisnak. A Purgatóriumban a Betegember kinjaiban maga a világ lett szürrealista, bizarr, groteszk, rémségekkel teli. Már nem csak a felszínen, egy-egy stiláris elemből érezhetjük a szürrealista világot, hanem belesüllyedünk, együtt vizionálunk, szenvedünk a Betegemberrel.

A Purgatóriumban teljesedik ki az a folyamat, ami végig az egész művön érezhető volt: a mű anyagában, mint mű-egész válik szürrealistává; ez a fejlődés itt tetőzik. Nem stiluseszközök teszik azzá, hanem maga a téma; a mondanivaló az örület-ről, a lét végső korlátairól, a halálról. A Purgatórium örületé-

ben válik világossá, hogy az ábrázolás eddigi folyamata - a Krudy-próza jelenségei -, a szürrealista világlátás alapján a szürrealista alkotás törvényszerűségeivel, annak folyamatával párhuzamos, az egyes jelenségek, állomások szükségszerűen következnek egymásból.

Az Én mélységeinek sokszínűségét csillogtatja Krudy alteregó-hőseiben: az időtlen és kortalan megélni vágyást. A szürrealizmus álomkultuszával párhuzamosan a "krudys" álmvilág, az ezüstködös, pasztellszineken pompázó diszletvároskák, melyek tájbrázolásából szervesen nő ki az álló idő jelensége. A regény fogalmával nehéz társítani a szürrealizmus fogalmát; regény akkor lehet szürrealista, ha széttöri az időkereteket.⁵⁴ Krudy novellafüzérbe⁵⁵ fűzi Szindbád történeteit, álomszerűségéből egyenesen következik speciális időkezelése, a megálló idő szaggatottsága, a mozzanatok között nincs folyamatosság: Szindbád életét csak darabonként rakhatjuk össze, az írásmód mozaikos szerkezetű.

Az álmvilágból eljutunk a kisértetlétbe, ez teljesen szürrealista témaazonosság; majd pedig a felbomlás végső szakaszába, az örületbe, ami a szürrealisták szerint az egyetlen állapot, melyben teljes mélységében feltárul a valóság. A Szindbádban ezek az állomások szervesen következnek egymásból, és bármilyen bizarr is a világ, ami megjelenik, sosem veszi el az író kapcsolatát a tényleges valósággal, sosem csuszik ki a talaj a lába alól: mindvégig önön korát szemléli, hol álmodón és nosztalgikusán, hol kegyetlenül és kétségbeesetten. Az álm világában számol le a korát túlélt dzsentri világgal.⁵⁶ A szindbádi szerelem korlátlan szabadsága, kötetlensége, a humor, az álm, a csodálatos és fantasztikus elemek és végül az örület mind-mind azt a célt szolgálják, hogy kiszakadjon a nyügnék és fojtónak érzett társadalmi kötöttségekből.

Ez a szindbádi- és a szürrealista - magatartásforma lényege. Szindbád, a Betegember örületében a problémák megoldhatatlansága fejeződik ki; Krudy társadalomkritikája választalanságában érezhető. Nem talál kiutat, magyarázatot korának társadalmi jelenségeire; nem gyűlöli ezt a társadalmat, de visszavonhatatlan-

nul kiszakad belőle.

A novellák alapérzése félelem és szorongás. Ahogy változnak az idők, és Krudy-Szindbád átéli ezeket a változásokat, egyre betegébbé, szenvedőbbé válik. Az a szorongó életérzés fogja el, ami a két világháború között minden tisztábban látó főt hatalmába kerített, akik aggódva figyelték a világ sorsának alakulását. Nem véletlen, hogy ennek a kornak a kérdéseire nincs és nem is lehet válasz, a szellem felbomlik. Szindbád a "tisztá észt" veszti el, testi-lelki elviselhetetlen kinok gyötrik, az emberi lét teljesen deformálódik egy szörnyeteg létté, amelyben a gonoszság és örület poklába őrlődik a lélek.

"Képekbe menekülő élet" - mondják Krudy művészetéről.⁵⁷ A lényeg a képi sikra tevődik át.

Krudy egész életművét áthatja a szubjektivitás és a liraiság.⁵⁸ A Szindbád szinte nem is novellafüzér, hanem kép, zene és költészet. Tökéletes megvalósulása mindannak, amit úgy fejeznek ki Krudyról, hogy "legnagyobb alkotása a stilusa".⁵⁹ Nyelvében a fantázia tobzódását egyensúlyba állítja az irodalmi mivességgel, s tökéletes harmóniát teremt a nyelv a képzelet, a megalkotott világ és hőse között. A Szindbád-novellákban csillog a legtöretlenebb fénnel Krudy egész írói művészete. Többi műveiben már nem sikerült ezt a harmóniát ugyanígy megteremteni: Krudy írói fejlődése tullepett ezen.⁶⁰ Ő maga is érzi az igazság ki mondásának vágyát; hogy mindvégig nem volt képes kitörni sajátos álmvilágából: a valóság elől menekült ebbe az álmvilágba és itt legalább otthonosan érezte magát. "Az emberek hiányoznak a könyveimből, akiket mindenkinél jobban ismerek, ugyanezért leírni nem merem őket ..." "Ha én leírnám, hogy én mit éltem és éreztem és körülöttem éreztek: talán egy toronyba zárnának."⁶¹

J E G Y Z E T E K

- 1./ Kemény Gábor: A stilus születése és halála (Valóság és varázslat) 113. old.
Sőtér István: Tisztuló tükrök 164. old.
- 2./ Sőtér: Tisztuló tükrök 166. old.
- 3./ Sőtér: Tisztuló tükrök 162. old.
- 4./ Krudy: Szindbád - A hidon
- 5./ Kemény Gábor: A stilus születése és halála (Valóság és varázslat) 124. old.
- 6./ Artner Tivadar: Évezredek művészete
E. N. Gombrich: A művészet története
- 7./ Sőtér: Gyűrűk
Tisztuló tükrök
- 8./ Herczeg Gyula: Krudy hasonlatai
- 9./ Szabó Zoltán: Impresszionizmus és szecesszió a századforduló prózájában 52. old.
- 10./ Kemény Gábor: Képszerűség és kompozíció Krudy prózájában
- 11./ Szabó Zoltán: Impresszionizmus és szecesszió a századforduló prózájában 55. old.
- 12./ Krudy: Szindbád - Zöld fátyol
- 13./ Povaner: A modern formatervezés uttörői
- 14./ Szabó Zoltán: Impresszionizmus és szecesszió a századforduló prózájában 55. és 82. old.
- 15./ Kemény Gábor: A stilus születése és halála (Valóság és varázslat) 128. old.
Baránszky J.L.: Szempontok a Krudy-jelenség megközelítéséhez (Uj Irás 1975 jul.) 102. old.

- 16./ Szávai János: A szürrealizmus esztétikájához
 Artner: Évezredek művészete
 Michelli: Az avangardizmus
- 17./ Szávai: A szürrealizmus
- 18./ Szávai: A szürrealizmus
- 19./ A szürrealizmus
- 20./ A szürrealizmus
- 21./ Krudy: Szindbád
- 22./ Krudy: Szindbád
- 23./ Sötér: Tisztuló tükrök 169. old.
- 24./ Jan van Eyck: Rollin kancellár madonnája
 Artner: Évezredek művészete
- 25./ Gombrich: A művészet története
- 26./ A szürrealizmus
- 27./ A szürrealizmus
- 28./ Krudy: Szindbád (első utazása)
- 29./ Krudy: A hidon
- 30./ Krudy: A hidon
31. A szürrealizmus
- 32./ Baránszky: Szempontok a Krudy-jelenség megközelítéséhez
- 33./ Baránszky: Szempontok a Krudy-jelenség megközelítéséhez
- 34./ A szürrealizmus
- 35./ Kemény Gábor: A stilus születése és halála
 Bori Imre: Adalékok Krudy Gyula utolsó pályaszakasa kérdéséhez (Valóság és varázslat 1979) 111. old.
 Sötér: Tisztuló tükrök 165. old.

- 36./ Baránszky: Szempontok a Krudy-jelenség megközelítéséhez
- 37./ Száva: A szürrealizmus esztétikájához 144. old.
- 38./ Baránszky: Szempontok a Krudy-jelenség megközelítéséhez
- 39./ Erről bővebben: Ferenczi László: Eluárd
- 40./ Krudy: - " -
- 41./ Krudy: - " -
- 42./ A szürrealizmus
- 43./ Krudy: Szindbád - Tájékoztató
- 44./ Sören Kierkegaard: Don Juan - az érzéki zsenialitás mint csábítás
- 45./ Krudy: Szindbád
- 46./ Krudy: Szindbád - A ködmönös nő
- 47./ Baránszky: Szempontok a Krudy-jelenség megközelítéséhez 100-101. old.
- 48./ A szürrealizmus 141. old.
- 49./ Bori Imre: Adalékok Krudy Gyula utolsó pályaszakasza kérdéséhez (Valóság és varázslat 1979)
- 50./ Krudy: Szindbád - Purgatórium
- 51./ Krudy: Szindbád - Purgatórium
- 52./ Krudy: Szindbád - Purgatórium
- 53./ Krudy: Szindbád - Purgatórium
- 54./ A szürrealizmus
- Sőtér: Krudy és a megállított idő (Valóság és varázslat) 97-99. old.
- Sőtér: Tisztuló tükrök 161. old.
- 55./ Sőtér: Tisztuló tükrök 163. old.
- 56./ Sőtér: Tisztuló tükrök 171. old.
- 57./ Kemény G.: A stilus születése és halála old.

- 58./ Gáspári László: A századvégi novella lirizálódásáról
(Nyelvtudományi értekezések 118. sz.
A lirizálódás betetőzése Krudynál) 75.old.
- 59./ Kemény Gábor: A stílus születése és halála 118-120. old.
Képszerűség és kompozíció Krudy prózájában
(Valóság és varázslat) 120. old.
- 60./ Sőtér: Tisztuló tükrök 170. old.
- 61./ Krudy: Az Aranykéz utcai szép napok - Előhang

I R O D A L O M

- Artner Tivadar: Évezredek művészete
- Baránszky Jób László: Szempontok a Krudy-jelenség megközelítéséhez (Uj Irás 1975. jul.)
- Bori Imre: Krudy Gyula
- Bori Imre: Adalékok Krudy Gyula utolsó pályaszakasza kérdéséhez (Valóság és varázslat 1979)
- Egri Péter: Álom, látomás, valóság
- Fábri Anna: Ciprus és jegenye
- Féja Géza: Törzsek és hajtások
Krudy a lángelme
- Gáspári László: A századvégi novella lirizálódásáról
(Nyelvtudományi értekezések 118. sz.)
- E.H. Gombrich: A művészet története
- Herczeg Gyula: A modern magyar próza stílusformái
Krudy hasonlatai
- Katona Imre: Krudy Gyula pályakezdése
- Kemény Gábor: Képszerűség és kompozíció Krudy prózájában
A stílus születése és halála
Krudy képalkotása
Krudy stílusa
Adalékok a Szindbád-novellák elemzéséhez
- Kirkegaard Sören: Don Juan - az érzéki zsenialitás mint csábítás
- Krudy Mária: Szindbád gyermekkor
- Krudy világa (album)
- Mario de Michelli: Az avantgardizmus
- P. Dombi Erzsébet: Színhatások a századforduló prózájában
(Tanulmányok a magyar impresszionizmus köréből)

Nikolaus Pevaner: A modern formatervezés uttörői

Sötér István: Gyűrűk

Tisztuló tükrök

Krudy és a megállított idő

Szabó Endre: Krudy Gyula alkotásai és vallomásai tükrében

Szabó Zoltán: Impresszionizmus és szecesszió a századforduló
prózájában

Tomai József: Az ihlet sötét és világos percei

Ferenczi László: Eluard (Irodalomtörténeti kiskönyvtár 1970)